

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi Işığında Çok Kültürlü ve Dinli Hayatın Merkezinde İstanbul

Nurettin GEMİCİ*

Özet

Çok kültürlü ve çok dinli bir milletler topluluğunun başkenti İstanbul'un dününe şahitlik noktasında 17. Yüzyılda yaşamış ve günümüze kadar gelen seyahatnamesindeki bilgiler bakımından önemli bir tanık olması hasebiyle Evliya Çelebi büyük bir önem taşımaktadır. Seyahatnamesinin en hacimli ciltlerinden olan I. cildinin tamamını ayırdığı İstanbul kısmında yazdıklarının önemi tartışılmaz. Eserinin bu ilk cildini tamamlamak nerdeyse onun 10 yılına mal olmuştur. Bu vesileyle maskat-ı re'si olan İstanbul'u on yıl boyunca köşe bucak demeden dolaşıp araştırdıktan sonra 1640 yılında İstanbul dışına; Bursa, İzmit, Trabzon ve Kırım'a yaptığı gezilerine başlamıştır. İstanbul'u onun tarafından hiçbir zaman ihmal edilmemiş ve oradaki siyasi, iktisadi, kültürel gelişmelere sık sık yer vermiştir. Uzun süreli İstanbul'da kalmamakla beraber Anadolu'nun nerdeyse tamamını gezmiş ve görmüştür. Değişik amaçlarla yaptığı gezileri sırasında İran, Irak, Suriye, Filistin, Balkan eyaletleri, Osmanlı hâkimiyetindeki Orta Avrupa'nın önemli merkezlerinden Macaristan, Erdel'i ve bugünkü Avusturya sınırları içinde bazı yerleri görmüştür. Tatarlarla yapılan akınlar sırasında Polonya, İsveç ve Hollanda'ya kadar geniş bir coğrafyayı tanıyabilme imkânı elde etmiştir. Elçilik heyetiyle gidip gördüğü Viyana anlatısı çok renklidir. Bütün bu yerleri gezip görmesinin kolaylaştıran önemli bir etken de devlet adına görev yapan paşalarla (Melek Ahmed Paşa, Derviş Mehmed Paşa, Köprülü Fazıl Ahmed vb.) olan beraberliğidir. Son seyahatlerinden olan Hac yolculuğunu görünüşte tek başına yapmakla beraber yazılı bazı belgelerin kendisine yardımcı olduğunu bilmekteyiz. Hac ziyaretinin ertesinde gittiği Mısır, Sudan ve Habeşistan'ı geniş bir biçimde seyahatinde ele alır. Çok kültürlülük adına önemli diğer bir merkez olan Mısır'da seyahatini tamamladığını bilmekteyiz.

Eserinde Osmanlı coğrafyasının dışında kalan bölgelerde yaşayan halklarla ilgili yapmış olduğu gözlem ve tespitler; ortak yaşama tecrübesi bakımından incelenmeye değer ve referans olarak kabul edilebilir. Özellikle çok kültürlü ve dinli bir hayatın yaşandığı İstanbul'la ilgili bilgilerin yer aldığı seyahatnamede yer alan tespitlerin bu bağlamda gözden uzak tutulmaması gerekir.

Anahtar kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatname, İstanbul, Ortak yaşam Tecrübesi

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı.

Evliya Çelebi'nin eskilerin deyimiyle eben an ceddin doğma büyüme İstanbullu veya kendi tanımlamasıyla İslambol'lu olduğu kesindir. Değişik milletlerden, sınıflardan ve farklı yaş guruplarından oluşan çok renkli bir Dünya'yı andıran bu şehirdeki canlı, hareketli ve maceralarla dolu bir hayata bir yandan şahitlik ederken, diğer yandan bir parçası olarak doğumundan ve çocukluğundan itibaren neredeyse aralıksız denecek 30 yılını geçirmiştir. Otuz yaşından sonra da, her ne kadar üstlendiği görevler ve gezilerden dolayı çok az fırsat bulsa da Hac yolculuğunu gerçekleştirdiği 1081/1670 yılına kadar İstanbul'u merkez alarak yaşamayı sürdürmüştür.¹

Evliya Çelebi'nin İstanbul'un Unkapanı'nda Sağrıcılar Mahallesi diye bilinen ve bugün hala mevcut olan Yavuz Sinan Camii yakınlarındaki muhitte hayata gözlerini açtığı sakin hayatını, (19 Ağustos 1630/10 Muharrem 1040)'da gördüğü rüyası değiştirerek gezmeye, yeni yerler görmeye arzu bakımından ele avuca gelmez, kabına sığmaz, hareketli, canlı ve yerinde duramaz bir hale getirmiştir. Kaleme aldığı seyahatnamesinin özellikle ilk cildini oluşturan bölümde ele aldığı İstanbul'un gezilmedik, görülmedik hiç bir köşesini bırakmamıştır denilebilir. Eserinde gezip dolaştığı bu yerlerle ilgili bilinen, sıradan bilgiler vermek yeri geldiğinde değişik kaynaklardan yerine geldiğinde şifahi kültüre dayalı bir İstanbul anlatısı tercih etmiştir.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi ışığında İstanbul konusunu öncelikli olarak 17. Yüzyıl'ın İstanbul'unu siyasî, idarî ve edebî yapısıyla birlikte ele almak gerekmektedir. Ayrıca konu bağlamında dönemi anlatan tarihî yazılı kaynakların yanı sıra o yıllarda Evliya Çelebi'yle paralel olarak aynı tarihlerde İstanbul'a gelen veya orada değişik görevlerde bulunmuş yabancı devlet adamı veya seyyahların tespitleri de önemli olduğundan karşılaştırmalı olarak incelenmelidir.

Halil İnalçık *Çağının Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi* isimli sempozyumda Evliya Çelebi'yi Padişah'ın seyyah bir nedimi ve gezgin bir musahibi diye adlandırır. Ona göre Nedim, iyi yazı yazan, efendisinin mesajlarını güzel bir dille yazıp yerine ulaştırın ve edebi bilgisi olan kişidir.²

¹ Robert Dankoff, *An Ottoman Mentality The World of Evliya Çelebi*, Leiden, 2004, s. 9.

² Halil İnalçık, Açılış konuşması, a.e., s. 13-16.

Kendisinin seyahatten ne anladığı Evliya Çelebi şu 3 kelime ile ifade eder: **Seyahat, Ziyaret, Ticaret**. (Eserinin ikinci cildinde bu tabiri ilk defa babası ağzından bize aktarır.

“Ol gice hâb-ı râhatda yatup *merhûm ve mağfûrun leh* pederim vâkı'da görürüm "**Seyâhat, ticâret [ve] ziyâretin** mübârek olup şefâ'at-ı Resûlullah dahi müyesser ola. Safâ geldin, hoş geldin, hamd-i Hudâ boş gelmedin. Er Sultân tarıkında er köçegi olmuşsun. Bizi hayr du'âdan unutma" deyü hakîre Bismillah ile sûre-i *Elhâkümü't-tekâsür*'ü üç kerre okudup hâbden bîdâr olup ale's-sabâh akrabâlarımızla Unkapanı'ndan bir kayığa süvâr olup Tershâne ardında mezâristânımıza varup ibtidâ peder-i azîzim ziyâret edüp üç kerre sûre-i *Elhâkümü't-tekâsür*'ü tilâvet edüp ve bir hatm-i şerîfe şürû' edüp tâ Ebü'l-feth asrından berü medfûn olan ecdâdlarımız, ziyâret edüp bükâ-yı nâliš ederek yine hânemize gelüp *merhûm ve mağfûrun leh* pederimizden intikâl eden mâlimız alup cümle kabz edüp helâl mâl-ı zülâlimizden iki bin altun Hacc-ı şerîf râhına nezr edüp İslâmbol içre cümle ehîbbâ ve dûtânlar ile mülâkât ve müşerref olup cân sohbetleri ederken..."³

Biz de onun bu üç umdesine dördüncüsü olarak **Kitabet'i** yani yazıya döktüğü Seyahatnamesi'ni ekleyebiliriz. Burada gözden uzak tutulması gereken bir husus da Evliya Çelebi'nin seyahatindeki nihai hedefi, küçük yaştan itibaren heves ve heyecan duyduğu Hac ziyaretini gerçekleştirmek ve bu vesileyle Hz. Peygamberin kabrini ziyaret edebilmektir. Bunu da daha erken dönemde "**helâl-i mâl-i zülâlimizden iki bin altun Hacc-ı şerîf için ayırıp**" sözünden çıkarmamız mümkündür.

Hamd-i Hudâ hânemize cümle dâbbeler ve huddâmlarımızla vâsil olup ibtidâ vâlide-i müşfika-mızın dest-i şerîflerin bûs edüp ve hemşirelerimin çeşm i pür-nûrların bûs edüp andan yine atıma süvâr olup ahde vefâ için ibtidâ Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerin ziyâret edüp anda bir kurbân nezrimizi rızâu'llah zebh edüp erbâb-ı müstahıkka bezl edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir hatm-i şerîfe bed' edüp yine hânemize gelüp ol gice hâb-ı râhatda yatup *merhûm ve mağfûrun leh* pederim vâkı'da görürüm "**Seyâhat, ticâret [ve] ziyâretin** mübârek olup şefâ'at-ı Resûlullah dahi müyesser

³ Evliya Çelebi, Seyahatname, YKY, II. 246.

ola. Safâ geldin, hoş geldin, hamd-i Hudâ boş gelmedin. Er Sultân tarîkında er köççeği olmuşsun. Bizi hayr du'âdan unutma" deyü hakîre Bismillah ile sûre-i Elhâkümü't-tekâsür'ü üç kerre okudup hâbden bîdâr olup ale's-sabâh akrabâlarımızla Unkapanı'ndan bir kayığa süvâr olup Tershâne ardında mezâristânımıza varup ibtidâ peder-i azîzim ziyâret edüp üç kerre sûre i Elhâkümü't-tekâsür'ü tilâvet edüp ve bir hatm i şerîfe şürû' edüp tâ Ebü'l-feth asrından berü medfûn olan ecdâdlarımız ziyâret edüp bükâ yı nâliş ederek yine hânemize gelüp merhûm ve mağfûrun leh pederimizden intikâl eden mâlımız alup cümle kabz edüp helâl mâl ı zülâlimizden iki bin altun Hacc-ı şerîf râhına nezr edüp İslâmbol içre cümle ehîbbâ ve dûstânlar ile mülâkât ve müşerref olup cân sohbetleri ederken hikmet-i Hudâ bin elli sekiz Receb'inin on sekizinci gün yevmü's-sebtde (Evliya Çelebi 1998, II, 246)

Yine IX. ciltte bir başka kayıttta bu ifadeleri kendisine mal ederek aktarır:

"Âlem-i seyâhatde evkât-ı ömr-i nâzenîn niçün hebâyâ gider? Hem **seyâhat ve hem ziyâret ve hem ticâret** ola." deyü irtikâb-ı meşâkkatim memâlik-i mahrûselerin ibret-nümâ âsâr-ı kadîmelerinde ve hân ve cevâmî' ve medâris ve amâristânını seyr ü temâşâ ile ve arz-ı beledi ve tûl-ı nehârî ve enhârları.. ile muharrir-vâr cem'î âsârların tah-rîr eylemeğe bezl-i himmet eyledim ki *ulüvvü'l-himmeti mine'l-îmân*'dir."⁴

Ayrıca seyahatnameye yapılan tenkit ve uyarıların büyük bir kısmının ne yazık ki ilgili şahıslara ulaşmadığı veya ulaştırılmadığı da bir gerçektir. Seyahatname üzerinde çalışanların gözünden kaçmayan önemli bir husus da Evliya Çelebi'nin yerinde tespit edip, gözlem ve uyarı biçiminde kaleme aldığı satırların, eserine son şeklini verdikten sonra devlet büyüklerinin ve yetkililerin eline geçmeyişiştir. Her ne kadar Evliya Çelebi'nin seyahatleri sırasında karşılaştığı bazı devlet büyüklerine seyahatnamesinden pasajlar okuduğunu biliyorsak da bunun Melek Ahmed Paşa dışındaki diğer devlet büyükleri tarafından ne kadar ciddiye alınıp uygulandığını tespit etmek oldukça güçtür.⁵ Nitekim Kara Mehmet Paşa ile

⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, YKY, IX, s.7.

⁵ Evliya Çelebi- Melek Ahmed Paşa ilişkisini ele alan önemli bir çalışma R. Dankoff tarafından hazırlanmıştır. *The Intimate Life of an Ottoman Statesman. Melek Ahmed Paşa <1588-1662> as portrayed in Evliya Çelebi's book of travels (Seyahat-name)*. Translation and Commentary by R.

birlikte elçilik heyeti olarak ziyaret ettikleri Viyana'dan döndükten sonra, Edirne'de bulunduğu zamanın sadaret kaymakamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya uzun uzadıya anlattığı Viyana'nın nasıl fethedileceği hakkındaki tespit, tenbih ve uyarılarının, dinleyen tarafından pek de dikkate alınmadığı II. Viyana muhasarasının ve paşanın akibetinden kolayca anlaşılmaktadır.

İstanbul'un Evliya Çelebi için önemli oluşunun tek sebebi sadece devletin payitahtı olduğu iddiası doğru değildir. İstanbul, aynı zamanda hayatının ilk 30 yılını geçirdiği periyodik aralıklarla mukim olduğu bu yüzden bağını koparmadığı bir ocak ve kişiliğinin tuvalindeki en kalın çizgilerin şekillendiği bir mekândır. Bu nedenle mekânsal açıdan olduğu kadar kendi hayatının evrelerini tahlilde ve onun şahsında Osmanlı Devleti'nde yaşayan halkları tanımının anahtarı da Seyahatname'nin İstanbul cildinin satırlarında saklıdır.

Evliya Çelebi'nin çocukluğun geçtiği yıllar göz önüne getirilirse o muhteşem zafer günlerinin esintisinin hissedildiği ve hâlâ Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin büyüklüğünün ve gücünün zirvesinde olduğu ve bunun tartışılmazlığının herkesçe kabul edildiği görülür. Çok kültürlü ve çok dinli bir milletler topluluğunun başkenti olan İstanbul'un dününe şahitlik noktasında 17. yüzyılda yaşamış ve günümüze kadar gelen Seyahatnamesi'ndeki bilgilerden dolayı önemli bir tanık olması hasebiyle Evliya Çelebi büyük bir önem taşımaktadır. Aslında Seyahatnamenin bütün ciltlerinde yer alan bilgilerin önemi ve değeri tartışılmazdır. Fakat özellikle seyahatnamenin I. ve X. ciltlerinin fevkalade önemi haiz olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. I. ciltte kozmopolit İstanbul'a koca bir cilt ayıran müellif X. cildin de hatırı sayılır bir kısmını diğer önemli merkezlerden Mısır ve Kahire'ye ayırmıştır. Son dönemlerde yapılan Evliya Çelebi seyahatnamesi çalışmalarına katkısı büyük olan Prof. Dr. Robert Dankoff'un Türkler Ansiklopedisi'de yayımlanan makalesinde bu durumu şu şekilde izah eder.

“Evliya Çelebi'nin seyahatlerinin -hayatının- yörüngesi, imparatorluğun iki büyük metropolü arasında bir yol takip eder: Doğum yeri ve memleketi İstanbul ile hayatının son on yılını geçirdiği ve şaheserinin son düzeltmelerini yaptığı Kahire. Nitekim I. ve X. kitaplar bu iki şehre ayrılmıştır. Evliya Çelebi'nin İstanbul tasviri şüphesiz şim-

diye kadar bu şehir için yazılanlar arasında en iyi rehberdir. Eğer Evliya Çelebi, bize Sultanın önünde geçit töreni yapan İstanbullu zanaatkârlar, sanatçılar ve esnaftan olan ustaların kapsamlı bir panoramasını anlattığı I. kitabın 270. bölümü dışında hiçbir şey bırakmamış olsaydı dahi, yine de en büyük Osmanlı yazarlarından biri olarak tanınmaya devam edecekti.”⁶

Bu cümlede dile getirilen iddia tam anlamıyla gerçektir. Her bakımdan Seyahatnamesinin en hacimli ciltlerinden olan I. cildinin tamamının ayrıldığı **İstanbul** kısmında yer alan bilgilerin bir benzerini başka bir kaynakta bulmak neredeyse imkânsızdır.

Fütüvvet teşkilatına bağlı esnaflarla ilgili kısım bugün bile öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir. Bu kısmın hazırlanışı da Evliya Çelebi'nin akrabası Melek Ahmet Paşa'nın katkılarıyla olmuştur. Seyahatname'de,

“Hikmet-i Hudâ ol asırda efendimiz Melek Ahmed Paşa Murâd Hân Gâzî'nin silihdârlığı hizmetiyle şeref-yâb olmuşdu. Ba'de'l-feth-i Bağdâd, Diyârbekir vâliiliğiyle behre-mend oldukda *Evsâf-ı Kostantiniyye* nâm tahrîrât Melek Ahmed Paşa'da kalup anlardan hakîr-i pür-taksîr Evliyâ-yı bî-riyâ ol *Evsâf-ı İslâmbol Arzı'n* alup sûreti bu mahalle makyûd [u] murakkam olundu kim ol sûret budur”.⁷

IV. Murad'ın emriyle hazırlanan bu çalışmada yer alan esnaf sınıflarının pirleri, adetleri ve fütüvvet teşkilatındaki yerleri hep buradan hareketle Seyahatnameye kaydedilmiştir.⁸

Birinci ciltte ele alınan bazı edebî, tarihî ve mimarî konularda serdettiği bölümlerin nereden alındığı ve kaynakları daha sonra Meşkure Eren tarafından tespit edilmiştir.⁹ Diğer ciltlerle ilgili bazı varsayımlar olmakla birlikte bunların da bu tarz bir etüt ve inceleme konu edilmesi

⁶ Robert, Dankoff, “Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi Işığında Osmanlı Toplumunu, *Türkler*, X, s. 269.

⁷ Evliya Çelebi, YKY, I, İstanbul, 2008, s. 252.

⁸ Bu esnaf alayı ile ilgili olarak merhum Yücel Dağlı'nın bir çalışması için bkz: Yücel Dağlı, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde İstanbul Esnaf Alayı, *Çağının Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi*, haz. Nuran Tezcan, YKY, 2009, s. 91-108.

⁹ Meşkure Eren, Evliya Çelebi Seyahatnamesinin Birinci cildinin Kaynakları üzerine bir Araştırma, İstanbul, 1960.

gereklidir. Şairlerin taş beyitleriyle kıyaslanabilecek Seyahatname'nin bu en güzel kısmı ve bölümü olan ilk cildi tamamlamak, müellifin iddiası nazar-ı dikkate alınırsa neredeyse 10 yılına mal olmuştur.

Evliya Çelebi'nin meşhur rüyasında dil sürçmesi sonucu söylediği "Seyahat ya Rasulallâh" sözünü yaşadığımız coğrafyada neredeyse bilmeyen yoktur. Onun "Şefaât yâ Resulallâh" sözünün yerine söylediği bu söz gündelik hayatta bile bu tür yanlışlarda hemen hatıra geliverir. Rüyasında Hz. Peygamberin yanında bulunan aşere-i mübeşşereden Sa'd bin Ebi Vakkas'ın tavsiyesiyle gezdiği ve gördüğü yerleri yazmaya karar verir.

Rüyasını tabir eden Kasımpaşa'daki Mevlevi Şeyhi Abdi Dede'nin telkiniyle seyahatnamesini İstanbul'dan başlayarak yazmaya karar verir. Fakat İstanbul'dan bahseden I. cilt ve Kahire'yi anlatan X. ciltlerin klasik seyahatnamelerdeki gezi izlenimi anlatısından farklı değerlendirmek gerekir. Çünkü bu iki şehir hakkında anlattıkları bir gezi izlenimini aktarmaktan ziyade, şehir tarihi konusunda etraflıca bilgi verme olduğu gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır.¹⁰

Bu gayeyle maskat-ı re'si olan İstanbul'u on yıl boyunca köşe bucak demeden dolaşip araştırdıktan sonra 1640 yılında İstanbul dışına; önce Bursa ve İzmit, daha sonra Trabzon ve Kırım'a yaptığı yolculuklarla seyahatine başlamıştır. Her ne kadar farklı coğrafyalara gitse de o, İstanbul'u hiçbir zaman ihmal edilmemiş ve oradaki siyasi, iktisadi ve kültürel gelişmelere eserinde bir vesileyle sık sık yer vermiştir. Mısır'da eserini tashih ve tekmil ederken kullandığı satırlar, onun sanki İstanbul'a döndüğü gibi bir izlenim uyandırsa da, aşağıdaki ifadelerden bunu çıkarmak biraz müşkildir.

"şehir-i İslâmbol'un enderûn [u] bîrûnunda cümle dörd mevleviyyet yerde yüz elli bir hammâmdır. Ammâ hakîr Habeş ve Sûdân ve İsvân ve Mısır diyârlarında seyâhatde iken şehir-i İslâmbol içre on yedi hammâm dahi binâ etmişler, manzûrumuz olmamışdır. Ammâ bâlâda tahrîr olunan hammâmların cümlesine girüp seyr [ü] temâşâ etmek müyesser olmuşdur. Eğer her birinin âb [u] hevâsı ve hoş binâsı

ve tarh [u] tarzın tahrîr eylesek mecmû'a-yı Seyâhatnâme'-
miz bir dîvân-ı tavîl olur"¹¹

Evliya Çelebi uzun süreli İstanbul'da kalmakla beraber Anadolu'nun tamamını ve bazı yol güzergâhındaki şehir ve kasabaları defalarca gezmiş ve görmüştür. Değişik amaçlarla yaptığı gezileri sırasında İran, Irak, Suriye, Filistin, Balkanları, Macaristan, Erdel'i ve bugünkü Avusturya sınırları içinde kalan bazı yerleri görmüştür. Tatarlarla yapılan akınlar sırasında Polonya, İsveç ve Hollanda'ya kadar geniş bir coğrafyayı tanıyabilme imkânı elde etmiştir. Elçilik heyetiyle gidip gördüğü Viyana anlatısı oldukça renklidir.

Bütün bu yerleri gezip görmesinin kolaylaştıran önemli bir etken de devlet adına görev yapan paşalarla (Melek Ahmed Paşa, Derviş Mehmed Paşa, Köprülü Fazıl Ahmed vb.) olan beraberliğidir.

Son seyahatlerinden olan Hac yolculuğunu, Seyahatnamesi'nin IX. cildinin başında belirttiği üzere kadim dostu Sâilî Çelebi'yle yapan Evliya Çelebi karşılaştığı diğer İslam âlimlerinden aldığı bazı bilgileri de, kaynağını zikretmeksizin eserinin Hac bölümüne kaydeder.¹² Hac ziyaretinin ertesinde gittiği Mısır, Sudan ve Habeşistan'ı geniş bir biçimde eserinde ele alır. Çok kültürlülük adına önemli diğer bir merkez olan Mısır'da seyahatini tamamladığını bilmekteyiz.

Evliya Çelebi'nin eserinde Osmanlı coğrafyasının dışında kalan bölgelerde yaşayan halklarla ilgili yapmış olduğu gözlem ve tespitler; ortak yaşama tecrübesi bakımından incelenmeye değer ve referans olarak kabul edilebilir. Özellikle çok kültürlü ve dinli bir hayatın yaşandığı İstanbul'la ilgili bilgilerin yer aldığı Seyahatname'deki yer alan tespitlerin, bu bağlamda gözden uzak tutulmaması gerekir. Bu tespitlere geçmeden önce Evliya Çelebi'nin hayatını ana hatlarıyla verirken özellikle konu bağlamındaki detaylara yer yer değineceğiz.

¹¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi I. Haz. R. Dankoff vd. s. 160. Ayrıca Klaus Kreiser bu kayıttan yola çıkarak "Seyahatname içinde Hamamname" isimli tebliğinde buradan onun eserinin hazırlanış ve tamamlanışının geç bir tarihte oluşunun delili olarak da bahseder. Evliya Çelebi ve Seyahatname, 8-9 Kasım 2001, haz: Nuran Tezcan ve Kadir Atlansoy. Doğu Akdeniz Yayınları, 2002, 185-186.

¹² Nurettin Gemici, Evliya Çelebi'nin Hac Ziyareti ve Seyahatnamenin Hac bölümünün Kaynakları, Araşan Dergisi, 7-8, Bişkek, 2008, 229-252.

İstanbul şehri örneğinde birlikte yaşama tecrübesi

İstanbul'un ele alındığı ilk ciltte yer alan alfabe birliği üzerinden hareketle bütün insanlığı tek bir noktada toplama nazariyesi hakkındaki görüşü onun birliktelik anlayışıyla bağdaşmaktadır. Seyahatname'nin şöhreti kadar daha tanınmış olan meşhur esnaf alayının anlatıldığı bölümün baş taraflarında bütün dillerin, yolların ve tarikatların bir olduğu felsefesi ile ilgili bilgiler vermektedir. Şöyle ki,

Fasıl

Netîce cemî'i tarîkin ebcedin beyân

Ya'nî cemî'i ulûmun aslı hurûf-ı teheccîdir kim bunda Cenâb-ı Bârî, hikmet-i sun'-ı ezelîsin ızhâr etmişdir kim hakikate nazar olursa akl-ı benî âdem perîşân olur. Meselâ, Hazret-i Hallâk-ı Bîçûn, cümle peygamberlere dörd kitâb nâzil edüp (---) suhuf dahi nâzil etmişdir. Ammâ Tevrât ve Zebûr ve İncil ve Furkân ve gayrı suhufklar cümle yigirmi tokuz hurûf üzere nâzil olmuşdur.

Hikmet bu kim Cenâb-ı İzzet bu edîm-i arzda yetmiş iki millet deyü elsine-i muhtelif-i nâsda meşhûr-ı âfâkdır, ammâ Hudâ âlimdir, bin yetmiş iki kavm ile bu rûy-ı arzı zeyn eylemişdir. Ve bunların başka başka lehce-i mahsûsaları vardır. Ve bu kavmin cümle yüz kırk yedi lisân üzere kelimâtlarını fesâhat u belâğat üzere elli bir sene seyâhatimizde tahrîre getirüp zabt etmişiz.

Hikmet bu kim yine cümle lisânlarının kelimâtları yigirmi tokuz hurûf ile kelimât ederler. Niçe kerre yüz bin akl-ı Arasto bu cihâna gelüp bir hurûf dahi nazîre diyememişlerdir, aceb hikmet-i Hudâ'dır. Ammâ lisân-ı Fârisî'de çâ, pâ, jâ, gâ misilli hurûfları vardır. Ammâ aslı yine hurûf-ı teheccîdir. Ammâ lisân-ı Çerkes-i nâkesde ba'zı kelimâtlarında saksığan kuşu sadâsı gibi kaleme gelmez boğazdan beyne'l-fükemeyhden kelâmlar var kim aslâ tahrîri mümkün değildir. El-ma'nâ fî batnî's-şâ'ir¹³ mazmûnu üzere yine Çerkes kavmi anlar.

Ammâ anlardan gayrı cümle lisân yigirmi tokuz hurûf ile kelimâtlar ederler. Zîrâ cemî'i ulûmun aslı hurûf-ı teheccî ve ebced

¹³ Mânâ, şaîrin karrunda (gönlünde) dir.

[ü] hevezezdır kim hurûf-ı ebced, ilm-i lediün sâhibi kelâm-ı Alidir
ya'nî bu ilm-ı ebced elzem-i levâzımındandır.

Ve cemî'i tarîkin ebcedi ondur.

1- Evvel kendüyi pîr eylemekdir.

2- her yerde ma'rifet tohumu ekmekdir.

3- zevk âbıyla beslemekdir.

4- riyâzet hurmen[in]de döğmekdir

Beşinci edeb teni ile yürümekdir.

6- hizmet işiyle işlemekdir.

7- şevk yeliyle savurmaktır.

8- mahabbet ölççeğiyle ölçmekdir.

9- takvâ değirmeninde öğütmeğdir.

10- sabır furununda pişiriüp helâl lokma yemekdir.¹⁴

Yukarıda milletlerin ortak bir alfabeden geldikleri ve akabinde tarikat erbabının ortak noktaları gibi konulara kafa yoran Evliya Çelebi, aslında bir yönüyle bir hayalperest gibi gözükmele beraber gerçekçilik bakımından devrindeki gerekse sonradan gelen pek çok münevverden ileri durumdadır.

Evliya Çelebi'nin Çok Kültürlü hayat hakkındaki tespitleri

- Seyahatname'deki anlatılanların şahadetinde Evliya Çelebi'nin herhangi bir ırk, millet ve toplulukla şahsi bir hesabı veya kini yoktur. Fakat hamisi Melek Ahmed Paşa'nın köle seçimini anlattığı kısımda dolyalı da olsa farklı bir dil kullanır.

- Şahsi bir hesabı olmamakla beraber Osmanlı-Safevî münasebetlerinin tesiriyle genel anlamda XVII. yüzyılın İran'ını tenkit için ağır ifadeler kullanır. Fakat görevli olarak gittiği Tebriz'de han'ın kız kardeşinde misafir olarak kalır. Orada karşılaştığı memnuniyeti ifade ederken İran halkı hakkında mutedil bir dil kullanır. Fakat bir seferinde Hz. Ömer'e küfreden birisine karşı oldukça hiddetlenmiştir.¹⁵

¹⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname, YKY, I, 248

¹⁵ Evliya Çelebi, II, 123. **Menzil-i kend-i Kehrîz:** Bin hâneli Tebrîz hânı münşisi kendi imiş. Altı câmi'i ve üç hammâmı ve iki mihmân sarâyı vardır. Ve bâğı ve bâğçesi hadden efzûn ma'mûr kenddir. Hudâ-yı Kahlhâr harâb ide. Zîrâ cümle halkı Şî't ve Teberrâ'f olmağıla di-

- Savaş dışında oldukça centilmen ve davranışlarında çok dikkatlidir. Elçilik heyetiyle bulunduğu Viyana'da pek çok dostluklar elde etmiş, hoşsohbetiyle bile Avusturya Arşidükü tarafından verilen berat veya bir fermanla kendi ifadesiyle 7 krallık yeri dolaştığı gibi sonradan ilgili dokümanları geçerli veya etkili olduğu yerlerde kullanmıştır.

- Kadın-erkek ilişkileri ve batılı kadınların serbest tavırlarını yadsımaz. Burada meşhur ifadesiyle "Avrupa'da Hz. Meryem'den bu yana hüküm kadındadır" sözünü her vesileyle tekrar eder.

- Köleleriyle olan ilişkisi genelde sağlıklı bir ilişki içindedir. Onlara yedirdiğinden yedirmesi ve onlara verilen hediyeleri almalarına izin verir. Hatta onların ölümünden dolayı üzüntü duyar.

- Evliya Çelebi'nin İstanbul'da doğmuş, büyümüş ve yetişmiş olmasının yanında hayatının nerdeyse son safhalarına kadar bu şehirde bulunmuş birisi olarak tespitleri çok önemlidir. Şehrin sadece ilim, irfan ve idare meclislerini değil aşağıdaki örnekte geçtiği üzere bozacı, şıracı ve meyhanecilerden bahsettiği kısımlar onun yaşadığı şehri ne kadar iyi tanıdığının bir göstergesidir.

Seyahatnamedeki İstanbul'a gelince şunlar söylenebilir:

Evliya Çelebi I. ciltte giriş ve meşhur rüyasını müteakiben anlatısına başlar. Onun birinci ciltte İstanbul'u anlatmasına karşın diğer ciltlerde de sık sık İstanbul'da yaşanan hadiseler çerçevesinde bilgilendirmelerde bulunur. Hâzâ Seyâhatnâme cild i evvel diye başladığı Seyahatnamesinin muhtevasını gösteren fihristini verdikten sonrauzun bir dua ile başlar. Seyahatinin sebebini izah eder. Meşhur rüyasını etraflıca anlattıktan sonra ilk ciltte İstanbul'u anlatmasının sebebi olarak da Sad bin Ebi Vakkas'ın rüyasında tavsiyesine bağlar. Evliya Çelebi'nin hem okçu hem de okçulukta duahan oluşu nedeniyle ayrı bir yakınlığı da vardır. Bu bölümden itibaren İstanbul hakkında varid olan hadisleri ve Beni İsrail peygamberlerinden Hz. Süleyman tarafından inşa edildiğini anlattıktan sonra şehrin diğer kurucularından uzun uzun bahseder.

yâr-ı Acemde ibtidâ (sebb-i) Hazret-i Ömer'e *hâşâ sümmü hâşâ* sebb etdiklerin bunda işidüp aklım gitti. Ammâ ne çâre henüz dahi za'afdan bî-tâb u bî-mecâl idim. Yohsa bir hâl ile ol sebbâb-ı la'îni katl etmek emr-i sehl idi. Zîrâ diyâr-ı Acem'de elçiler Rûm tarafından geldiklerinde serbestlerdir. Çâr-yâr-ı güzîn aşkına dörd kızılbaş-ı sebbâb katl etse mu'âfdir. Anâ aslâ cevâb olmazdır. Her ne hâl ise sabr edüp.

İstanbul'un yüzölçümü, Tuna nehrinin İstanbul'la arasındaki bağlantıdan sonra Ayasofya'nın banisi ve yapılış hikâyesi, Bizans'ın surlarından ve IV. Murad zamanındaki imar faaliyetlerini, şehri firdolayı çerçeveleyen surlar ve kapıları da anlattıktan sonra şehrin mitolojisinde konuşulan tılsımların denizde olanları hakkında geniş bilgi ve maden kaynakları verir. İstanbul'un fethi bağlamında İslam peygamberi Hz. Muhammed'in mücahid şahsiyetine vurguyla gazalarından bahisle sözü açarak İstanbul'un Müslümanlar tarafından muhasarasını devirlere göre anlattıktan sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleşen zaptını izah eder. Fetih esnasında gerçekleşen bazı olağanüstü kerametleri ve Evliyaullah diye bilinen bazı zatları ve onlar hakkındaki rivayetlerin arasına Osmanlıların Fransa kralıyla olan akarabalıklarını ve bu vesileyle Cem Sultan'ın acıklı hikâyesini bilinenlerden farklı bir versiyonla anlatır.

Okçulukta mahir olan ve derecesi de olan Evliya Çelebi'nin Okmeydanı'ndan bahsetmemesi düşünülemez. İstanbul fethinden sonra elde edilen ganimetin gaziler arasında taksimi anlattıktan sonra fatih Sultan Mehmed'in bugünkü Beyazıt'ta İstanbul Üniversite'sinin bulunduğu yerde var olan Eski sarayı anlatısına ekler. Daha sonra İstanbul'a gerçekleşen göçler sonucu artan nüfusla birlikte asayişin sağlanması için kolluk kuvvetleri ve yargı sisteminin oturtulmaya çalışıldığını ve bu işleri yürütmek için önce Vezir-i azam yetkilendirildiğini bildirir. Çarşı pazarda satılan ticari metaya narh konulması ve bunun kontrolü, asayiş, güvenlik, yargı ve idarî görevlerdeki Sekbanbaşı, İstanbul, Galata, Eyyüp, Üsküdar mollası (kadıları), Ayak naibi, Muhtesib, Asesbaşı, Bostanbaşı ve buna emsal görevlileri kendi üslubuyla anlatmaktadır.

Buradan itibaren İstanbul içindeki camileri Ayasofya'dan başlayarak Fatih, Beyazıt, Süleymaniye Camii, Şehzade, Üsküdar İskele camilerini tanıtır ve haklarındaki rivayetleri ve yapılış serüvenlerini aktarır. Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki vezirler, mirimiranlar, kapudanlar, ümera, defterdarlar ve âlimleri anlattıktan sonra Rumeli ve Anadolu'daki eyaletlerdeki idari taksimat detaylı bir şekilde serdettikten sonra ilgili eyaletlere sancaklara ait has, zeamet, tumarlar hakkında bilgilendirir. İdari konulardaki bilgilendirmesini sürdürürerek Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki divanın nasıl teşekkül ettiğinden bahsettikten sonra II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, Sultan Ahmed, Sultan I. Mustafa, Genç Osman, IV. Murad, Sultan İbrahim, IV. Mehmed dönemlerinde olup bitenleri de daha önceki Padişahlar hakkında tatbik ettiği şablonu da gözeterek bilgi verir. Bu bilgiler kuru malumat olmayıp dönemdeki ilginç olayları, ayaklanma-

ları, vezirlerin mücadelesi, Celalileri ve daha pek çok detayı kendine has bir üslupla bize anlatır.

95. varaktan itibaren yukarıda anlatılanları bu sefer tekrar Fatih Sultan Mehmed'in vefatından başlayarak tekrar dönemin şuarası, vüzerası, meşayihlerini Sultan İbrahim'e kadar anlatır. Tabii ki bu bölümde daha önce anlatılanlara da kısa da olsa yer verildiği görülür. Bu bölümden itibaren de İstanbul'daki Valide sultanların, vezirlerin, evliyaullahın türbelerini anlatır. Evliyaullah bahsi gelince İstanbul'un meczupları ve abdallarını bu sınıfa dahi ederek kendisinin tanıdığı ve duasını aldığı isimleri de buna dâhil eder.

Suriçi ağırlıklı İstanbul anlatısını surların dışında kalan yerlerin tanımıyla devam eder. Sırasıyla Yedikule, Yenikapı, Topçular, Eyüp ve mebâni-i İslamdan cami, medrese, tekke, darülkurra ve darülhadisleri, han ve imaretler, çeşme, sebil, dükkân ve mesire yerlerini ve Eyüp Sultan hazretlerinin ve diğer ulemanın kabirlerini tavsif eder. Tabir caizse bir geniş daire çizer gibi Sütlüce, Hasköy, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Beşiktaş, Ortaköy, Rumelihisar, Sarıyer, Yeniköy, Büyükdere'den Kavak, oradan da Anadolukavağı, Beykoz, Tokatköy, Anadoluhisarı, Kandilli, Kuzguncuk ve Üsküdar'a gelir. Bütün buralardaki gezilip görülecek, bilinmesi gereken yerlerin tamamı hakkında geniş bilgi verir. Üsküdar'dan Kadıköy'e devam ettikten sonra buradan itibaren İstanbul'un mesire yerlerini, bağ ve bahçelerini uzun uzadıya anlattıktan sonra I. cildin en önemli bölümü olan Meslek erbabını anlattığı kısma gelir. Osmanlı döneminin ve dünya tarihinin en kapsamlı eserini kaleme almış bir seyyah olarak Evliya Çelebi, 17. yüzyıl Osmanlı toplumunun yaşadığı şehirleri, mimarilerini, konuşulan lisanları, esnafın durumu ve dönemin ticari atmosferi, günlük yaşantıların yer aldığı anlatısına Osmanlı coğrafyası dışında kalan doğu, batıda ve Afrika'da gördüğü ülkeleri eklemiştir. Tabii ki Osmanlı coğrafyasındaki kaynaklardan faydalanma ve kullanabilmesi mümkün olmadığından farklı bir çerçevede anlatmıştır. Yukarıda geçtiği üzere Evliya Çelebi'nin birinci cildinde devletin payitahtını kuruluşundan itibaren anlatırken bu süreçte ortaya konan eserleri de din, millyet ayırımı etkisizin kendine has bir üslupla aktarır. İstanbul'u anlatırken de diğer ciltlerde de yapageldiği nevi şahsına münhasır üslubunun bir işareti olan sayılarla yaptığı oynamaları gözden kaçmaz. Belağatta edebi sanatlar içinde kesretten kinaye diye bilinen abartıları her anlatısına ustaca yerleştirir. Özellikle insan, eşya ve nesneye dair tanımlamalarda, olağanüstü olaylarla içiçe geçmiş rivayetlerde, halkın dilinde pelesenk olmuş efsaneler ve devrinde veya öncesinde yaşanmış vakalarla donatılmış hikâyelerinde bize

XVII. Yüzyılın gizemli, sıradışı örülü bir efsunlu dünyasının sırlarını açar. Betimlemelerinin başka bir örneğini bulamayacağımız orjinal kendine has masalımsı üslubundaki İstanbul'u bir kültür hazinesi olarak bize sunar.

İstanbul anlatısının yer aldığı Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinin ilk cildi Robert Dankoff'un yerinde tespitiyle bir İstanbul monografisi, şehrengizidir.

Melek Ahmed Paşa'nın Evliya Çelebi'nin istinsahına ve faydalanmasına izin verdiği IV. Murad dönemindeki Esnaf alayı hakkındaki dokümanlar alanındaki eşi benzeri olmayan bir belge niteliğindedir. R. Dankoff'un deyimiyse seyahatnameden geriye sadece bu evrak kalmış olsaydı bile Türk kültür tarihi adına az bir kazanç sayılmazdı. Zira bu evrağın muhtevası İstanbul'daki sosyal, kültürel ve iktisadi hayatın bir yansıması olarak pek çok şeyler anlatmaktadır.

Hikmet i Hudâ ol asırda efendimiz Melek Ah-med Paşa Murâd Hân Gâzî'nin silihdârlığı hidme-tiyle şeref-yâb olmuşdu. Ba'de'l-feth i Bağdâd, Di-yârbekir vâililiğiyle behre-mend oldukda Evsâf ı Kostantıniyye nâm tahrîrât Melek Ahmed Paşa'da kalup anlardan hakîr i pür-taksîr Evliyâ yı bî-riyâ ol Evsâf ı İslâmbol Arzı'n alup sûreti bu mahalle makyûd [u] murakkam olundu kim ol sûret budur. (Evliya Çelebi 2007, 250)

Seyahatnâme'de 268 kısımda yer alan Fütüvvet müessesesi hakkında geniş bir bilgi aslında bir anlamda okuyucusunu bir iki bölüm sonrasına hazırlamaktadır. İstanbul'u idari taksimatta cari olan kadılıklara (Mevleviyet: Galata, Üsküdar, Eyüp, Kadıköy) göre değerlendirerek mevcut dükkân âdeti ve esnafın sayısı tabi oldukları nizamnameler, kanunlar pirleri anlatılmaktadır. Anlatı sırası esnafın padisahın yüksek makamının önünde gerçekleştirdikleri geçiş merasimi esas alınarak belirlenmiştir.

Osmanlı devletinin büyüklüğünün göstergesi olan bu geçiş merasiminde

Çeşitli sınıflara mensup esnaflar, ait oldukları meslek ekolleri, loncaların yanı sıra seyyar satıcılar, hekimler yer almaktadır. Dilenci, hırsız, yankesicilerle ve onlarla ilgili bazı anlatıklarına gelince bunun esas metinde olup olmadığı aslında tetkike muhtaçtır.

Evliya Çelebi, İstanbul'un dört kadılığına kapsayan 57 çeşit meslek icra edenleri kendi içinde gruplandırarak sayıyı 1.100'e kadar çıkarmaktadır. Kısa başlıklarla esnaf ve sanat erbabı şunlardır:

-İslâmbol'un cümle ehl i hireflerin cemî'i dükkânların bildirir.

- Hübût ı Hazret i Âdem'den berü cümle peygamberlerin kâr [u] kesblerin beyân eder

- Kitâb ı Fütüvvetnâmeyi, şerî'at ü tarîkat ve hakîkat ü ma'rifet üzere beyân eder.

- İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde olan cümle âsâr ı binâları ve emânetleri.

- Evsâf ı umûm ı Belde i tayyibe ya'nî mahmiyye i Kostantniyye.

- Evsâf ı sûret i arz ı mollâ yı İslâmbol cemî'i câmi' ve imâretler ve cümle mevcûdâtlar beyân olunur.

- El-hâsıl cemî'i emânet ve cümle kârhâne i ibret-nümâ yı Âl i Osmân bi'l-cümle beyân olunur.

Şehr i İslâmbol'daki dörd mevleviyyet yerindeki dükkânları bildirir.

Ordu yı hümayûn için cemî'i ehl i hireflerin kânûnlarınca alayların beyân eder.

Evvelâ esnâflar cümle kırk fâsıldır ve cümlesi yüz aded esnâf ı ehl i hireflerdir.

İbtidâ esnâf ı alay çavuşları pîr [ü] pîşvây-larıyla beyân olunur.

Fasl ı sâni çöplük subaşı ve esnâf ı hud-dâ-mân pîrleriyle mastûrdur.

Mahalle münâsib hadîs i şerîfler ve esnâf ı acemî oğlanları.

Esnâf ı arayıcıyân ı zebbâlân ve mezâr-kazan ve lağımçıyân ve sarâhorân ve beldârân ve teberdârân.

Esnâf ı asâkir i asesbaşı ve şehir subaşı ve asesân ı bî-amân ve tâ'ife i cellâdân ı bî-îmân.

Evsâf ı hemyân kesici ve kara hırsızları ve hiref i deyyûsân ve neferât ı bâzvengân.

Ve kavm i gidiyân ı müflisân.

Esnâf ı tersâne mukaddim-leri ve tâ'ife i mâder be-hatâ yı hîzân.

Esnâf ı seyisân ı Urbân ı uryân ve esnâf ı mükâriyân ve neferât ı pâsbân.

Fasl ı sâlis, ordu monlâsı ve alemdâr ı sancağ ı Resûl ve kavm i sa'î piyâdeler ve mollâların muhızlıları.

Esnâf ı e'imme i vüzerâ ve sınıf ı hutebâ ve zümre i kadıyân ve müte'addid ulemâ ve sulehâ.

Esnâf ı meşâyih i izâm ve fırka i vâ'iz i zâhirîn.

Esnâf ı dersi'âmm ı müfes-sirîn ve zümre i muhaddisîn ve tâ'ife i mü'ezzinîn.

Esnâf ı sofıyân ve kavm i mütevelliyân, bev-vâ-bân ı şerî'at ve huddâmân ı şer' i tarikat.

Esnâf ı mu'arrifân i cevâ-mi'hâi ve na't ı şerîf-hân ı ce-vâmi'hâi.

Esnâf ı hâfızân ve zümre i mektûbcıyân ve dük-kân ı sahhâfân ve zümre i rindân ı şâ'i-rân.

Evsâf ı meddâhân ı sultân [u] vüzerâlar hadîs i şerîf ve pîrleriyle mastûrdur.

Erbâb ı hânendegân ve tâ'ife i müneccimân ve esnâf ı remmâlân ve sınıf ı nakîbân ı ehl i hiref.

Esnâf ı re'îsân ı ehl i tarîk ve meşâyihân ı ehl i sûk.

Zümre i çavuşân ı ehl i sanâyi' ve esnâf ı ferrâşân ı ehl i sanâyi'.

Esnâf ı cenâze peykleri ve mürde-şûyân ı şehî-dân ve erbâb ı fakîh hâcegân ı mekteb-hâ yı püserân.

Der-aded i mekteb i sibyan ve dilenciler şeyhi ve kavm i dilen-cıyân ve neferât ı şeyhü'l-arasât.

Der-vasf ı tâlib i ilm i sühtevât ve evsâf ı ırk ı tâhir i Âl i Abâ yı sâdât ı kirâm.

Fasl ı râbi'de hekîmbaş ı ve dekâkîn i hukemâ ve kavm i kehhâlân ı basar.

Esnâf ı bî-dükkân mu'alli-mân ı tütüyâciyân ve kân ı dârü'ş-şifâ yı dükkân ı ma'cuncıyân.

Esnâf ı dükkân ı cerrâhân ve fırka i dükkân ı şerbet i devâgân.

Sınıf ı dükkân ı gülâbcıyân [ve] esnâf ı dük-kân ı edviye yağcıları.

Esnâf ı bîmârhâneciyân ve huddâmân ı bîmâ-ris-tân.

Fasl ı hâmisde esnâf ı çiftçiyânbaş ı.

Zümre i bâğbân ve fırka i aşlamacıyân ı eş-cârât ı müsmirât ve kavm i dükkân ı sebzevât.

Fasl ı sâdisde esnâf ı habbâzân ya'nî ekmek-ciler pîrleri ile.

Esnâf ı ekmekciyân ı yeniçeriyân ve fırka i dükkân ı tuzciyân.

Kavm i çörekciyân ve börekciyân ve zümre i gevrekciyân ve hiref i kâhicıyân.

Esnâf ı gurâbiyeciyan ve sınıf ı simitciyan ve ehl i kâr, katâyıfciyan.

Ehl i şugl, şehriyeciyân ve lokmaciyân ve gözlemeciyân ve zümre i sakkâyân i yeniçe-riyân.

Esnâf ı sakkâyân ı şehir i İslâmbol ve gayrılarını pîr-perverleriyle ma'düddur.

Esnâf ı arka sakkâsı ve kârhâne i değirmen i esb.

İslâmbol kal'ası içre su değirmenleri.

Esnâf ı dükkân ı unciyân ve kavm i un elek-ciyân ve esnâf ı buğday çalkacıyân ve garbulciyân.

Esnâf ı elekciyân ve esnâf ı nişastacıyân ve kavm i güllâcciyân ve zümre i beksumât-ciyân.

Esnâf ı beksumât emîni ve mahmil i Şerîf i Resûlullâh.

Ve esnâf ı cümle şütürbân pîrleri Hazret i Veys el-Karanîdir.}

Esnâfân ı akkâmân ve esnâf ı meş'alciyân ve zümre i şâtrân ı Amr ı Ayyârân.

Fasl ı sâbi'de esnâf ı azîm i keştîbân ı mel-lâ-hân ve tâ'ife i kalafatciyân ve üstübü bükü-cüler.

Üstübü alıcılar ve esnâf ı marankozlar.

Esnâf ı urgancıyân ve zümre i kendirciyân.

Esnâf ı yelkenciyân ve ziftciyân ve katrâncı-yân ve ehl i hıref i serenciyân ve tâ'ife i tulumbacıyân.

Esnâf ı pusulacıyân ve kavm i kum-sâ'at-ciyân. [3b]

Ehl i kâr, hartacıyân ve dalgıcân ı fecc i amîk i gavvasân.

Sergüzeşt i dalgıç Hacı Nâsır ve esnâf ı san'at ı dîv i günbaşı.

Esnâf ı navlunciyân ı buğday ve şa'ır ve esnâf ı bâzergân ı ankâ yı Karadeniz.

Esnâf ı re'îs i keştîbân [u] mellâhân ı ankâ yı Bahr i siyâh.

Fasl ı sâminde esnâf ı re'îsân ı Bahr i Ummân [u] Bahr i sefid.

Sultân Murâd Hân ı Râbi' asrındaki cümle gemileri bildirir.

Esnâf ı marankozân ı Akdeniz ve pereme ve kayık marankozları.

Esnâf ı Arab mavunacıyân ve kayıkciyân ve cümle peremeciyân.

Esnâf ı çırnukciyân cümle kayıkları ve neferâtlarıyla alay ı azîmlerin beyân eder.

Der-mübâhese i esnâf ı kassabân ve mücâ-dele i tüccârân.

Fasl ı tâsi'de tüccârân ı anka yı Mısır ve gayrı sevdâgerân ı sâhil i Bahr i sefid.

Esnâf ı bâzergân ı pirincciyân ve ehl i hıref i adesciyân

Ehl i kâr, hunnâciyân ve hasırciyân ı Mısır ve dükkân ı ketânciyân ve zümre i şekerciyân.

Esnâf ı dükkân ı eşribe i mümessekân ve ehl i sûk, tüccâr ı kahveciyân.

Esnâf ı şâhbender ve ehl i kible i müslimîn ve fasl ı âşirde esnâf ı kassâbân ı kavm i Cömerd.

Esnâf ı kavm i salhâne ve kavm i kassâbân ı sığırlar.

Esnâf ı kassâbân ı Yahûdâ ve kavm i mandı-racıyân ve çiftlik i a'yân ı kibâr ve zümre i eğrekciyân.

Esnâf ı celebân ı koyun ve ter-oğlanları ve cümle ağılcıyân.

Cümle ter-oğlanları ve tokad ı celebân ı sığırlar.

Cümle beşbin sürücü matı ter-oğlanları.

Esnâf ı çoban ı râ'iyân ve südciyân ı sığır ve zümre i südciyân ı koyun.

Esnâf ı peynirciyân ve ehl i hıref i kaymak-cıyân.

Kârhâne i yoğurdcıyân ı sultânî ve esnâf ı cümle dekâkîn i yoğurdcıyân.

Kavm i teleme peynirciyân ve yağmûmcuları ve kârhâne i şem' i asel i kâfûrî mîrî.

Ve tüccârân ı şem' i asel ve kassâbân ı At-meydânı.

Evsâf ı ibret-nümâ yı seğırdim i Atmeydânı esnâf ı kanaracıyân ı kassâb ı Yedikulle.

Esnâf ı kanaracıyân ı Bâğçekapusu ve kârhâ-ne i bârûdhâne i Atmeydânı.

Esnâf ı mûmciyân ı revgan ı Atmeydânı ve mandıracıyân ı yeniçeriyân.

Kârhâne i arslancıyân ı sultânî

El-hâdî aşere faslında esnâf.

Esnâf ı celeb-keşân ı ganem.

Ve hıref i ayucıyân, cümle neferâtları.

Ta'am ı atık başcıyân ve tabbâh ı âşcıyân.

Ve rûz-merre boğazlanan koyunları.

Esnâf ı celeb-keşân ı pasdırmacıyân ve ehl i kâr tüccârân ı pasdırmacıyân.

Esnâf ı kirişciyân ve kirişciyân ı tâciran ve kârhâne i dutkalcıyân ve hikâye i garîbe.

Esnâf ı ciğerciyân ı koyun ve hıref i çevrenân ve kavm i işkenbeciyân.

Esnâf ı sirkecibaş ı ve hıref i turşucıyân ve ehl i kâr kuru sarım-sakıcıyân dükkân.

Esnâf ı soğancıyân cümle askeriyle isnâ aşere faslında esnâf ı âşçıyân.

Esnâf ı çâşniğîrân ve âşçıyân ı vezîrân.

Esnâf ı zerdeciyân ve zümre i kebâbcıyân ve köfteciyan.

Esnâf ı büryancıyân ve kavm i âşbâz ı yah-niciyan ve âşbâz ı dolmacyân ve hardalcıyan ı Arnavudân.

Ehl i kâr pâlüdecıyan ve hıref i südlü-âşçıyan.

Ehl i sük salatacıyan ve pîşe-kâr ı sebzeciyan.

Ehl i şugl sucukcıyan ve kârhâne i şifâ hoşâbcıyan.

Esnâf ı şerbetciyan ı beddâvî ve kârhâne i bülbül ve gayrılar.

Ve cüllâbcıyan ve piyâde şerbetciyan ve ısıcak pâlüdecıyan kârhâneleri.

Ve ıssı pâlüdeci kavvâfları ve bâdemli köfterci tablakârları.

Esnâf ı ıssı ve bahârlı şerbetçileri ve zümre i ibrik sa'lebcileri.

Ve çay ve bâdyân şerbetçileri ve ıssı sūd-furuşları.

Esnâf ı muhallebicıyan ve kârhâne i ağda-cıyan.

Ehl i kâr ağdacıyan ı piyâde-fürüşân ve kârhâne i değirmen i üzüm.

Esnâf ı azîm karcıbaşı huddâm ı şehriyârî ve aded i karlığ hazâyin i kudret i rahmet.

Küşâde ve mestûr olan cümle karlıkları beyân eder.

Der-beyân ı mübâhase i âşbâzân ı mâhî ve ilzâm ı cevâb ı helvâcıyan ı şâhî.

Hikâye i helvâcıyan ber-vech i ilzâm ı balık-cıyan.

Fasl ı sâlise aşerde esnâf ı kâr ı şîrîn helvâ-cıyan ı şirin-zebân.

Kârhâne i Enderûn ı Sultânî.

Esnâf ı helvâcıyan ı bîrûn helvâcıyan ı tabla-kâr cümle.

Esnâf ı akıdecıyan ve dükkân ı şekercıyan ı şehir i Galata.

Fasl ı râbî'e aşerde kârhâne i balık emîni.

Esnâf ı dalyancıyan ı mâhiyan ve ığrıbcıyan ı sayyâdân ı semekân.

Ehl i şugl sayyâd ı karıtyacıyan ve ağcıyan ve saçmacyân ve düzenciyan.

Esnâf ı sıpkıncıyan ve sayyâd ı mahî çömlekcıyan ve sayyâd ı sepetciyan.

Dükkân ı balık-fürüşân ve istiridyeciyan ve esnâf ı âşçıyan ı mekeros balık pazarı.

Esnâf ı ağ serpiacıyan ve esnâf ı dükkân ı ağcıyan.

Fasl ı hâmise aşerde cümle ümenâları bevân eder.

- Evvelâ Unkapanı emîni ve 2. tahmîs emîni ve 3. mîzân ı harîr emîni.
Esnâf ı ipekciyân, 4. şem'ahâne emîni, 5. sıрмаkeşhâne emîni.
Kârhâne i sırma-keşân, esnâf ı sırma ve kılardan satıcılar.
6. cı yağ kapanı emâneti ve 7. esnâf ı tüccâr ı yağcıyân hıref i yağcıyân ı zeyt, 7. ci balık emînidir.
8. ci esnâf ı esirhâne emîni esnâf ı bâzergân ı esirciyân ı şûm.
9. cu esnâf ı tuz emîni.
10. beksumât emîni, 11. ci acı hamr emîni aşâğda tahrir olunur, 12. ci bârûdhâne emîni.
Âl i Osmân'ın cem'î darbhâne emînleri ve cem'î vilâyetlerde darbhânelerin bildirir.
Âl i Osmân'ın Rûmeli darbhânelerin bildirir.
Gümüş arayıcı ağası ve 14. fasılda çuka anbârı emîni, 15. cide buğday anbârı emîni.
16. cıda arpa anbârı emîni, 17. kilar i Sultânî emînin bildirir.
Odun anbârı emîni ve otluk anbârı emîni.
Pasdırma emîni ve salhâne emîni ve sebze hâne emîni ve terekeci başı.
Ekmekeci başı ve matbah emîni ve koyun emîni ve tavuk emîni.
Şehremîni ve çardak emîni ve çardak çorba-cısı ve çardak nâ'ibi.
Muhtesib ağası ve Atbâzârı emîni ve cânbâzlar kethudâsı ve at cânbâzları şeyhi.
Cânbâzlar miyâncısı şeyhi ve nüzül emîni ve tersâhâne emîni ve pencikhâne emîni.
Karagümrü[k] emîni ve büyük gümrük emîni.
el-Faslü's-sâdise aşerde esnâf ı bakkâlân ı tâcirân ve esnâf ı yağcıyân ı gûnâ-gûn ve gayrı ehl i hıref, yamaklar.
Ve balcıyân ve bezirciyân ve zeyyâtân ve sâbûnciyân ve miskî sâbûncular.
Ve bakkâlân ı pasdırmacıyân ve leblebicıyân ve gayrıları esnâfân.
Fasl ı sâbi'e aşerde yemiş bâzârbaşısın bildirir ve âyîn i kerr ü fer ve alay ı azîmin dâr[â]tların beyân eder.
Esnâf ı bâğcıvânân dâhil i Hisâr ı İslâmbol ve karpuzcıyân ve dükân ı şükûfecıyân ı gûnâ-gûn.
Esnâf ı çiçekci [ve] meyve fûrûşân alay ı müzeyyeneleriyle âyînleri beyân olunur.
el-Faslü's-sâmine aşerde esnâf ı kılıcıyân, seyfi i Muhammedî ve zırhıyân ı esnâf ı Hazret i Dâvûd.

Esnâf ı muzrakciyân ve hurfet i hançerciyân.

Ve ehl i kâr, kalkanciyân ve ehl i sûk, kın-cı-yân ı sikkîn ve kârhâne i sağrıciyân.

el-Faslu't-tâsi'e aşerde esnâf ı âteş-feşân ı tü-fengciyân ve ehl i huref, tüfeng-kaynakiyân ve kundakiyân ve vezneciyan.

Esnâf ı keseciyan ı tüfeng ve tabanciyân ı tüfeng ve tüfeng açıcıyan alayları.

Esnâf ı fişengciyan ı tüfeng ve fişenkiyan ı havâyî ve bârûdciyan ve fitilciyan ı tüfeng.

el-Faslu'l-ısrûnda esnâf ı demirciyan.

Âhengirân ı na'lkesân ve ehl i huref i mih-kesân ve ehl i sanâyi' i egser-kesân ve ehl i kâr i egser-fürûşân.

Ehl i kâr, kepekciyan ve ehl i kesb, kantâr-cıyan ve ehl i vezn, mîzânciyan.

Ehl i tüccâr, eğeciyan ve ehl i kâni', keser-cıyan.

Ehl i kesb, destereciyan ve sevdâgerân ı bur-guciyan ve ehl i rû-siyâh, kömürciyan ve dağlarda kömür yakıcılar.

Ve kömür gemicileri ve esnâf ı kömür mah-zencileri ve atlar ile kömür gezdiricileri kavm i ucbe-likâlardır.

el-Faslu'l-hâdî ve'l-ısrûnda ser-çeşme i âhen-girân ı çilingirân. [4b]

Esnâf ı at gemiciyanları ve ehl i tarikat, ok demrenciyanları ve kilidciyanlar ve özeni-cıyanlar ve ehl i ma'rifet, makascıyanlar.

Ehl i iktisâb, na'lça kesiciyanlar ve ehl i kâr, na'lça mihlayıcıyanlar.

Esnâf ı yükükciyan ve ehl i huref, iğneciyan.

Ehl i şugl, haddecıyan ve ehl i tâcir i âhen-fürûhtân ve huref i şâkirân ı âhen-tel-keşân ve ehl i kâni' hurdacıyan.

Ehl i sanâyi', na'lbandân ı hussân cümle demirciler alaylarıyla be-yan olunur.

el-Faslu's-sânî ve'l-ısrûnda esnâf ı kadim azîm kazgancıbaşı.

Esnâf ı bakır sızincayan ve ehl i dükkân, câm ve tihâb tâsciyanları ve dükkân ı çarkciyan ı sahan ve kazgan.

Esnâf ı tâcirân ı kazancıyan ve hurfet i kalay-cıyan.

el-Faslu's-sâlis ve'l-ısrûnda esnâf ı azîm zer-gerân ya'nî kuyumciyan.

Erbâb ı sınıf ı bâzergân ı cevâhirciyan.

Ehl i hured, incuciyan ve zümre i zergerân ı cevâhirciyan.

Ehl i kâr, sâ'atciyan ve sikke-zân ı sultânî ve tamgacıbaşı ı müsta-kîm i şehriyârî.

Esnâf ı ehl i kıble, kuyumciyân ve gayrı es-nâfân ve cümle darbhâneciyân ı sikke i pâdi-şâhî.

Ehl i kal ve ehl i hâl, kalciyân ı sîm.

Esnâf ı gümüşhâneciyân ve kavm i rumat-ciyân ve esnâf ı fizâbciyan.

Hikâye i münâsib i ibret-nümâ ve esnâf ı kafesdârân ve dükkân ı cevher-fürûşân ve kârhâne i elmâs-bür.

Esnâf ı hakkâkân ve neferât ı mühürk[en]ân ve sîm-heykelân dük-kânları.

Esnâf ı kalemkâr ı sihr-âsâr ve kârhâne i sır-ma-keşân ve pirinc tel-keşân ve zümre i potacıyân ı tîn.

Esnâf ı bûraciyân.

Esnâf ı cıvaciyan attârı ve zümre i boruciyân ı pirinc teneke ve üstadân ı divitciyan ı hattât ve tenekeciyan ı gûnâ-gûn.

Esnâf ı bıçak-kınciyân dükkânları ve cümle kuyumcularla alay-ların bildirir.

el-Faslu'r-râbi' ve'l-ısrûnda esnâf ı azîm dökmeabişası.

Ehl i hıref, kalay-dökme dökmeçileri ve kur-şum berber köseresi dökücüleri.

el-Faslu'l-hâmis ve'l-ısrûn yaycıbaşı esnâfın beyân eder.

Esnâf ı okcubaşı pîr-perverleriyle beyân olunur.

Esnâf ı zembereciyan ve sapanciyan ve ta'limhâneciyan ve atciyan ı kemânkeşân.

Pehlevânân ı tîr-endâzân ve zılgîrciyân ve matrakciyan.

Pehlevânân ı gürzbâzân ve pehlivânân ı küşte-gîrân.

Esnâf ı sayyâdân ı mürgân ve hırfet i kannâ-sân ı avciyan.

Kavm i yelpâzeciyan ve zümre i sorguciyân ve kuşbâzân ve hikâye i garîbe vü acîbe.

Hıref i tavukciyan ve sayyâd ı serçeciyan [ve] gayrı mürgân cümle neferâtleriyle alayların beyân eder.

Esnâf ı bülbülciyan ı gûnâ-gûn, murgânlarıyla.

el-Faslu's-sâdis ve'l-ısrûn esnâf ı terzileri beyân eder.

Dolamacıları ve kapamacıları ve hallâcları ve tâkyecileri ve kavukcuları ve kelle-püşcuları ve yoruncuları ve zencefcileri.

Esnâf ı gömlekçileri cümle ibret-nümâlarıyla bildirir.

Esnâf ı dülbendciyan ve {yağlıkciyan} ve örücüyan ve cüllâhân.

Esnâf ı pereciyan ı çuka ve kumâş ve iplikciyan ve gazzâzân ve ibrişimciyan.

Esnâf ı düğmeciyân ı harîr cümle dükkânları ve neferâtlarıyla.
el-Faslu's-sâbi' ve'l-ısrûn esnâf ı çadırcıyân ı üstâdân.

Kavm i tinâbcıyân ve zümre i kolancıyân. El-faslu's-sâmin ve'l-ısrûn
esnâf ı kürkcıyan.

Zümre i semmûr kalpakcıyân kürkcübaşı alayile giderler.

Esnâf ı bâzergân ı semmûr ve parscıbaşı ve arslancıbaşı ve
gayrısuların beyân eder.

el-Faslu'l-tâsi' ve'l-ısrûn esnâf ı Âh ı Evran kavm i debbâğân.

Esnâf ı güdericiyân ve tirşeciyan ve keçeciyan ve dülbend
börkcıyan ve yeniçeri keçeciyan.

Esnâf ı mutâfân ve gazzâzân-ı mutâfân.

Esnâf ı tâcirân ı debbâğân ve zümre i paracı-yân ı sahtiyân. El-
faslu's-selâsinde esnâf ı azîm serrâcân ı kadîm.

Sınıf ı kaltakcıyan ı eğer ve tırkeşciyan ve gedelecıyan ve zümre i
çapcıyan ı Arnavud.

Kavm i teğelticiyan ve zümre i sakkâ meşk-cıyan.

Esnâf ı debbeciyan ve sofracıyan ve yularcı-yân ve sepet
sandûkciyan.

Ehl i azâb kamçıciyan ve semercıyan ve gayrı hurefleriyle alay.

el-Faslu'l-hâdî ve selâsîn, esnâf ı pabuccıyan, dikiciyan ve hikâye i
münâsib.

Esnâf ı değşirme gûlâmları kânûn ı kadîm i şehriyârîdir.

el-Faslu's-sânî ve selâsîn esnâf ı paşmakcıyan ı haffâfân.

Esnâf ı dikicibaşı ve attârân ı dikiciyan ve çizmecıyan ve iç
edikciyan ve mestciyan.

Zümre i terlikciyan ve haffâfân ve eskiciyan ve eskiciyan ı penbe-
dûzân hammâm kapularındadır.

Esnâf ı dellâ[lâ]n ı haffâfân alayları ve pîr-perverlerin bildirir.

el-Faslu's-sâlis ve selâsîn, cümle attârları tevabi'leriyle bildirir.

el-Faslu'r-râbi' ve selâsîn, cümle berberleri esnâf yamaklarıyla ve
pîr [ü] pîşvâlarıyla bildirir.

el-Faslu'l-hâmîs ve selâsîn, cümle hammâmcıları ve cümle taht ı
hükümetinde olan esnâf yamakların bildirir.

el-Faslu's-sâdis ve selâsîn, esnâf ı nakkâşân ve mücellidân ve gayrı
yamakların bildirir.

el-Faslu's-sâbi' ve selâsîn, esnâf ı Bezzâzistân ı atîk.

el-Faslu's-sâmin ve selâsîn, Bezzâzistân ı cedîd cümle esnâf yamak-
larıyla alayları beyân olunur.

el-Faslu't-tâsi' ve selâsîn esnâf ı doğramacıyân alayları.

el-Fasl[u'l]-Jerba'în, esnâf ı çalıcı mehterân ya'nî zurnacıyân firavân neferât ehl i hirefleri vardır.

Âyet i Zebûr be-lisân ı Nemse ve gayrı hurfet i zurna-zân.

İslâmbol şehrinde cemî'i sâzendegânların gûnâ-gûn sâzların yapan zümre i deccâlânı beyân eder.

el-Faslu'l-hâdî ve erba'în, esnâf ı bâzbâzânları ve cümle bî-hisâb cânbâzân pehlivânânları beyân eder.

Cümle beşyüz aded esnâf pehlivânlardır ammâ kırk neferi yazıldı.

el-Faslu's-sânî ve erba'în esnâf ı neccârân ı mî'mârân ı kavm i Habîb Neccâr.

Bu zümre i dülgerân gâyet çok ehl i hrefdir, cümlesinin alayların beyân eder.

el-Faslu's-sâlis ve erba'în, esnâf ı hânendegân.

Esnâf ı mutribân [u] rakkâsân cümlesi şakalar ederek ubûr ederler.

el-Faslu'r-râbî' ve erba'în, sâzendegân ı Fisagoresân.

Bu sâzendegânların esnâfları dahi cümle altı aded fasl ı meseret askeridir.

Evvelâ fasl ı evvel cümle dâ'ire-zânları, anlara müte'allik sâzende hireflerin bildirir.

İkinci fasılda çöğürçüleri ve gayrı sâzende-gânları beyân eder.

Üçüncüde kabazurnacı sâzendelerin bildirir.

Dördüncü fasılda cümle çoban kavalı sâzen-delerin bildirir.

Beşinci fasılda cümle Eyyûb borusu ve gayrı sâzları eşkâlleriyle beyân eder.

Altıncı fasılda cümle câm dübeleği ve gayrı gûne sâzları bildirir.

el-Faslu'l-hâmis ve erba'în, cümle İslâmbol içre esnâf ı lu'bedebâzân, sâzendegân [u] mudhikânların bildirir.

Bu kavm i kaşmerân ı mudhikânlar dahi on iki aded fasl ı azîmleridir.

el-Faslu's-sâdis ve erba'în, esnâf ı hoş-sohbet, nedîmân [u] mukallidân ı ibret-nümâ.

Hikâye i münâsib i garîbe ve diğger hikâye i acîbe.

Ve pâkîze eş'âr ı fasîh [ü] belîğler ve gayrı mukallidân nüdemâlar.

el-Faslu's-sâbi' ve erba'în, esnâf ı bozacıyân ı mezmûmân.

Esnâf ı mel'ûnân [u] menhûsân ya'nî mey-hâneciyân.

Bu kavm i meyhâneciyân, kavm i gûnâ-gûn esnâf ı kesiresin beyân eder.

Esnâf ı âhar, nihâyet i ehl i huref meyhâneci tâ'ife i Yahûdân.

Ahvâl i ordu yı Hümâyûnun netîcesi ve ibtidâ alayları ve cümle esnâfâtları.

Ve cümle () kerre yüz bin aded haşerât-misâl askerleri.

Ve cümle dükkânları ve şeyh [u] meşâyihleri, fütüvvet kitâbı üzre cümle pîrleri tamam oldu.

İki yüz yetmiş birinci fasılda İslâmbol'da ne kadar benî âdem vardır anı ayân ü beyân eder.

İki yüz yetmiş ikinci fasılda Sultân Murâd Hân asrındaki füsahâ-yı bülegâ şuarâları be-yân eder.

Asr ı Murâd Hân ı fâtih i Bağdâd'da olan re'isü'l-küttâb efendileri beyân eder.

Diğer zamân ı Murâd Hân ı Râbî'deki hattât ı kâmilleri beyân eder.

varakda İki yüz yetmiş üçüncü fasılda İslâmbol içre olan hezârfen çemşid-kârları bildir[ir].

varakda İslâmbol içre tekellüm olunan cümle elsine i muhtelifeleri beyân eder.

sahî[fede] Ve İslâmbol kal'asının eşkâl i resmin beyân eder.

Ve hikmet i Hudâ şakanâme i aceblu yı ibret-nümâ eşkâlli benî âdemleri beyân

Sonuç Yerine

İstanbul konusunda anlatılanları tamamlama bakımından Evliya Çelebi, 17. yüzyılın en büyük şahitlerindedir. Evliya Çelebi seyahatnamesinin ilk cildinden başka diğer ciltlerde de İstanbul'a geliş gidişlerinde kayda değer bulduğu siyasi, sosyal, kültürel hadiseleri, ola gelen değişiklikleri anlatmayı elden bırakmaz. İstanbul onun için doğduğu yaşadığı bir yer olmaktan öte içinde yaşadığı devletin başşehri, dünyanın incisi, eşi benzeri olmayan, tarih boyunca Hz. Süleyman peygamber başta olmak üzere herkesin sahip olmak istediği, havası, suyu, insanları hatta meczup, mecnun ve delileriyle bile orijinal sevilesi bir yerdir. Onun İstanbul'da yaşayan her ırk, renk, sınıf, meslek, meşrep, mezhep, din, tarikat, anlayış, telakki, asil, vezir, zengin, fakir, müttaki, fasık, facir, münafık, zındık, sarhoş, ayyaş, dindar, dinsiz, zayıf, güçlü diye sıralanabilecek insan cinsinden herkesle ilişkisi olduğu gibi, hayvanat, nebâtât, cematat, cin, peri gibi görünmeyenlerin de içine katılabileceği geniş bir halkayı da ihmal etmez. O dönemin bir anlayışı olarak İstanbul'da yaşayan akli dengesi yerinde olmayan hastaları bile meczub ve velî gösterme gayreti vardır.

Birinci ciddin sonlarında bahsi geçen Yetmiş Guruş dede ve diğer emsali kişiler hakkında anlattıklarını nerdeyse gezdiği her yerde rastladığı emsal kişiler için tekrar eder. Ona göre akli rahatsızlığı olan meczup ve mecnunluk evresindeki hastalar kendilerini gizleyen birer velidirler.

Bu tür anlatıların söylence ve kurmaca olduğunu ileri sürerek herhangi bir araştırmada bulunmamak doğru olmadığından Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin İstanbul tarihini, kültürünü tanımada önemli bir rehber olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Seyahatname'nin büyüğü dünyasının satır araları İstanbul hasreti, sevgisi ve gizemlerinin saklı olduğu gerçeğini de unutmamak gerekmektedir.

Kaynaklar

Atalar, Münir, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*. Ankara 1991.

Barthold, W., *İslam Medeniyeti Tarihi*, üb. M. Fuad Köprülü. Ankara 1977.

Baysun, Cavit, "Evliyâ Çelebi'ye dair Notlar". *Türkiyat Mecmuası*, XII (1955): 257-64.

Dankoff, Robert, K. Kreiser, *Materialien zu Evliyâ Çelebi*. II. A. Guide to the Seyâhat-nâme of Evliyâ çelebi, Bibliographie raisonnée. Wiesbaden 1992.

-----, Evliya Çelebi Seyahatnamesi Işığında Osmanlı Toplum Hayatı, *Türkler*, X, s.268-291

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul 1988-

Encyclopedia of Islam, New Edition. Leiden: 1954-

Eren, M., *Evliyâ çelebi Seyâhatnamesi birinci cildinin kaynakları üzerinde bir araştırma*. İstanbul, 1960.

Erkılıç, Cafer, *Evliyâ çelebi*. İstanbul, 1954.

Evliyâ Çelebi, *Seyâhat-nâme*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Köşkü 306, Bd. 9.

-----, *Seyâhat-nâme*. Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa 448-452, Bd. 9.

Evliyâ Çelebi I (2008): *İstanbul: Topkapı Sarayı bağdat 304 yazmasının transkripsiyonu dizini*, Haz: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı,

Evliyâ Çelebi II (1999), *Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Bağdat 304 yazmasının transkripsiyonu – dizini*, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı.

Evliyâ Çelebi III (1999), *Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Bağdat 305 yazmasının transkripsiyonu – dizini*, 1093/1682; Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı,

Evliyâ Çelebi IV (2001), *Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Bağdat 305 yazmasının transkripsiyonu – dizini*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı.

Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi V (2001) *Topkapı Sarayı Bağdat 307 yazmasının transkripsiyonu-dizini*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, İstanbul.

Evliyâ Çelebi VI (2003), *Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul.

Evliyâ Çelebi VII (2003), *Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul.

Evliyâ Çelebi VIII (2003), *Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul.

Evliyâ Çelebi IX (2005), *Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 numaralı yazmaların mukayeseli transkripsiyonu-dizini*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul.

Evliyâ Çelebi X (2007), *Evliyâ Çelebi seyâhatnamesi: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar 5973, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 numaralı yazmaların mukayeseli transkripsiyonu-dizini*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Iz, F., "Evliyâ çelebi ve Seyâhatnamesi". In: *Boğaziçi Üniversite Dergisi*, VII (1979) 61-79.

Yoldaş Yüksel, *İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul, 1977.

Yerasimos, Stefanos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, İstanbul, 1993.

Abstract

İstanbul As A Multicultural And Multireligious Center In The Light Of Evliya Çelebi's Seyahatname

With regard to the informations in his Seyahatname being preserved and transmitted up to now, Evliya Çelebi, who lived in 17th Century, is an extraordinarily important witness of İstanbul's past days, namely İstanbul as a capital city for a multitude of cultures, ethnicities, and religions.

Volume I, as being the Seyahatname's most sizable volume, is completely dedicated to İstanbul. The significance of these writings, which had taken the author nearly ten years, is indisputable. After roving and researching his Maskat-ı res (place of birth) İstanbul on this occasion for ten years and not leaving out one single spot, he began to travel to other places in 1640: to Bursa, Izmit, Trabzon, and Kırım.

He never neglected İstanbul and considered its political, economical, and cultural developments broadly and frequently. Staying away from İstanbul for a long period of time he roamed almost the whole of Anatolia. While travelling with various objectives he visited Iran, Irak, Syria, Palestine, the Balkans, Hungary, which then was one of the most important centers under Ottoman rule in Central Euorpe, Erdel and some places within the borders of today's Austria. During the Tartar's invasions, Evliya Çelebi obtained the occasion to get to know a broad geography until Poland, Sweden, and the Netherlands. Very colourful is his depiction of Vienna, a place he visited accompanying the ambassador's committee. Being together with Pashas (Melek Ahmed Paşa, Derviş Mehemmed Paşa, Köprülü Fazıl Ahmed etc.) entrusted with duties on behalf of the State made it much easier to see all those places.

As one of his last journeys he made the Hac (Pilgrimage) all on his own as it seems, but it is also known that he made use of some written documents.

After his Hac he tackled Egypt, Sudan, and Habeşistan in a broad way. It is known that he completed his travelling in Egypt, which is another important center with respect to cultural diversity. The observations and remarks on nations living in regions outside the Ottoman Empire can be accepted as a testimonial being worth investigation in view of common life experiences. In this context the remarks concerning İstanbul's multicultural and multireligious life have to be taken into consideration especially.

Key words: Ewliya Chelebi, Seyahatname, İstanbul, Experience, Common life.

